

The Minum-Confusion

Et kritisk skråly fra pælografisk hold på mulighederne for at dokumentere lydhistorien ud fra middelalderlige mss.

Haastrup, Niels

Published in:
Festskrift til Kristian Hald

Publication date:
1974

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Haastrup, N. (1974). The Minum-Confusion: Et kritisk skråly fra pælografisk hold på mulighederne for at dokumentere lydhistorien ud fra middelalderlige mss. I *Festskrift til Kristian Hald: Navneforskning Dialektologi Sproghistorie : på halvfjerdsårsdagen 9.9.1974* (s. 379-389). Akademisk Forlag.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

The Minim-Confusion¹

Et kritisk skrållys fra pælografisk hold på mulighederne for at dokumentere lydhistorien udfra middelalderlige mss.

Af NIELS HAASTRUP

Det er karakteristisk for en række kultursamfund, spec. de europæiske, at have udviklet skriftsprog, der i høj grad kan segmenteres parallelt med talesproget. Da så godt som alle individer i et samfund kan benytte talesproget, vil udbredelsen af færdighed i at producere skriftsproglige udtryk være størst i samfund, hvor et sådant princip benyttes. Til gengæld vil man også kunne forvente, at skriftsproget afspejler mange forskelle i opfattelsen af korrespondensen mellem segmenter i talesprog og skriftsprog, hos forskellige kategorier af producenter af skriftsproglige tekster, ja endog hos individer. Man vil kunne beskrive mere eller mindre faste konventioner for opfattelsen af disse korrespondenser, og afgrænse disse kronologisk, regionalt etc. etc. Man vil kunne beskrive disse konventioner som systemer, med fordel som dynamiske systemer, under stadig ændring. Sådanne systemer vil vedrørende fortiden have begrænset gyldighed, for så vidt som den ene part i disse, talen, ikke længere eksisterer, men formodes at have efterladt sig spor i den anden part, de skriftlige tekster, og kun så langt som den ovennævnte parallelitet rækker, til ordniveau, stavelsesniveau, grafem-, fonemniveau, men aldrig længere. Her skilles vejene. Man har kun spredt kunnet finde parallelle træk (mellem distinctive features) under grafem-fonemniveau. Her går de to systemer hver deres egne veje.

Den generative fonologi har lagt vægt på under studiet af sprogets ændring, ved at gå udfra en segmentering under fonemniveau, at opstille matricer med dimensioner defineret efter artikulatoriske faktorer, og har i systembetragtninger over disse kunnet beskrive ændringer i sproget på dette niveau.

Sandhedsværdien af disse betragtninger vil nok i høj grad være afhængig af, i hvor høj grad forskeren er gået ud fra moderne talte descendenter af det fortidige talte sprog, han ønsker at beskrive, eller måske rettere i hvor høj grad han har gjort sig bevidst, at han går ud fra en fylde af informationer om lydlige forhold fra moderne descendenter af det talesprog, som vi gennem skriften har meget sparsomme oplysninger om, f.eks. at det formodentlig har kunnet segmenteres på fonemniveau i en række størrelser, der i antal stort set svarede til antallet af segmenter på grafemniveau.²

Dette grafemniveau råder vi over en række fortrinlige analyser af. Med

et erklæret udgangspunkt i skriftsproget har man foretaget strukturanalyser af ældre dansk skriftsprog, men man forholder sig normalt til netop dette niveau. Populært sagt, man kunne lige så vel foretage disse analyser efter en udgave, som efter et ms. Man opløser ikke bogstaverne i features, man søger ikke en årsag til ændringer i ortografien på dette niveau.³

Hvis det kan lade sig gøre at finde forklaringsmuligheder ved en analyse af selve skriften, er det klart, at sådanne forklaringsmuligheder i en kildekritisk procedure må have prioritet over de forklaringsmuligheder, som lydhistorikeren finder i det talesprog, som korresponderer med skriftsproget, men som han kun kender gennem skriftlige kilder. Eller sagt på en anden måde, lydhistorikeren ville kunne benytte forandringer i fortidens skriftsprog som verifikationsmulighed til sine hypoteser, for så vidt som disse forandringer i skriftsproget ikke lader sig forklare ud fra skriftsproget selv.

Vi vil prøve ganske oversigtsmæssigt at se lidt på den gotiske skrift, der er benyttet i de fleste af de mss., der ligger til grund for vore store fremstillinger af lydhistorien i ældre dansk, dvs. bogskriften og halvkursiven. I det diplomer osv. med kursivskrift ikke har spillet den store rolle i forskningen på det tidspunkt, da disse fremstillinger blev affattet.⁴

Hvis vi vil vide noget om middelalderlig skrift, må vi i første række gå til de palæografiske håndbøger. Vi får dog meget lidt at vide om, hvorledes ord og stavelser segmenteres, selvom det vil være en hvilken som helst begynder bekendt, at det største problem måske netop er, at se hvor det ene bogstav holder op og det andet begynder.

Håndbøgernes formål er andre, lige så nyttige: datering, lokalisering, ja endog identifikation af skriverhænder. Oplysninger der kan være af afgørende betydning for tolkningen af den tekst, der er skrevet med en given skrift, nemlig når teksten skal placeres så præcist som muligt i en historisk sammenhæng. Men som fremstillingerne er disponerede, med gennemgang af de enkelte bogstavers „udvikling“ hver for sig, gennem en passende periode, er der kun lidt belæring at hente for dem, der ønsker oplysning om skriften som system, og hjælp til det mest elementære problem afgrænsningen af de enkelte bogstaver fra hinanden i tekstens ord.

Afgrænsningsproblemet i den gotiske skrift skyldes den gennemførte stilisering af skriften, opløsning af alle buer i lige linier eller stave med samme hældning. De kaldes på latin baculi, på engelsk minims. Distinktionsmulighederne er ofte afhængig af de mange hårstreger. Desværre er hårstregernes kvalitet meget afhængig af pennens kvalitet. I mange mss. kan det ikke blot være tidens tand, der har gjort dem næsten eller helt usynlige. Distinktionsproblemet har også været alvorligt i middelalderen.

Man kunne have ventet en indsats i skriveundervisningen for at bøde på

dette. De få vidnesbyrd vi har om denne, peger dog i anden retning. Teorien om litterære originale, der ligger bag en række lærebøger, tilsikrer, at grafer indenfor en bestemt familie, i hvilken alle bogstaver produceres ved addition af features til et bestemt originalbogstav, bliver forskellige. Derimod kan der gerne opstå u hensigtsmæssige ligheder mellem to bogstaver fra forskellige familier. Man har ikke opfattet alfabetet som ét system, men som et antal uafhængige delsystemer.⁵

Betragter man bogstaverne som enheder i et system, og deres væsentlige egenskab som den at være forskellige, må det være muligt at applicere en model, hvor forskellene er baseret på kombinationer af fem features, hvoraf nogle endda kan være af relationel karakter, f.eks. rækkefølge vertikalt og horisontalt etc.⁶ Gør man det, ses det snart, at den gotiske skrift netop opererer med disse relationelle features, og at en feature, der er baseret på rækkefølgen af baculi, simpelthen først kommer til sin ret, i det øjeblik, man kan trække grænsen til de omgivende bogstaver. De mange baculi med ensartet hældning der giver skriften sine store æstetiske kvaliteter, kan ikke etablere forskellene; de må som nævnt ofte etableres af hårstregerne. Meget tyder på, at man ikke har oplevet skriften strukturelt, men som en smuk og moderigtig reproduktion af de skrifttegn, som generationer af skrivende havde benyttet siden antikken.

Men skriften blev ikke skrevet bare for at se pæn ud. Den skulle også læses. Man indførte forskellige diakritiske tegn, formindskede majuskler etc. Disse forbedringer på skriftniveau blev ikke udnyttet fuldt ud. Man greb også til andre midler.

I latinske skrifter, hvor ortografien var mest fast, klarede man mange problemer ved at indføre standardforkortelser på ordniveau, ved så at sige at ophæve det alfabetiske princip. I folkesprogene, hvor ortografien var mere flydende, stod endnu en mulighed åben, ændringer i ortografien. Disse ændringer er emnet for de følgende bemærkninger.

I lydhistoriske fremstillinger tages ofte i noterne visse forbehold under henvisning til påvirkning fra latinsk, tysk eller angelsaksisk ortografi,⁷ undertiden også til skriversnes ønske om et klarere skriftbillede. I en beskrivelsesmodel, hvor fonetiske forklaringer prioriteres, er dette en selvfølge. Vil man skrive skriftsprogets – og ikke talesprogets – historie må man gå den anden vej. Vi må finde de forklaringsmuligheder, vi kan, i skriftsproget selv, og dermed forhåbentlig også en lejlighed til at fremlægge et bedre materiale til kontrol af de lydhistoriske hypoteser, man kan opstille på grundlag af genetisk beslægtede talesprog i nutiden.

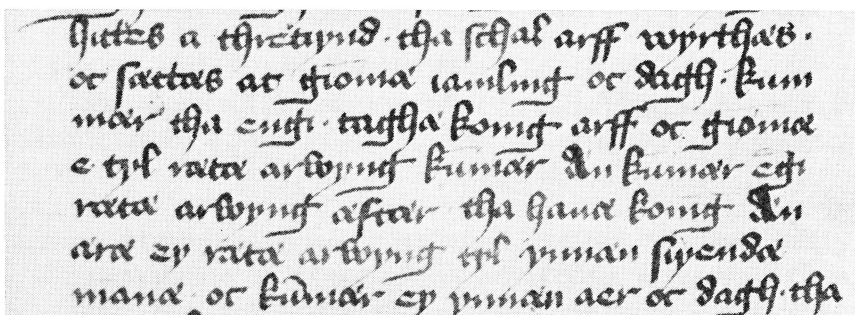
I det følgende skal peges på to typer af ændringer i ortografien:

1. Supplering, herunder fordobling, hvortil der findes en svingende, men

generel tendens, specielt for visse syngrafer.⁸ 2. Ændring af en graf til en anden graf, der korresponderer med et fonem, der artikulatorisk har fælles træk med det fonem, som korresponderer med den oprindelige graf.

Denne inddeling er ikke lagt til grund for dispositionen af den flg. oversigt, der inddeles efter bogstavtyper.

Palæografien inddeler traditionelt bogstaverne i lave, høje, dybe og lange bogstaver. De betydeligste afgrænsningsproblemer og identifikationsvanskeligheder findes blandt den største gruppe, de lave. Blandt disse fremdeles de største problemer med sekvenser af normalbaculi, der kunne opløses som bestående af et antal af hver især af flg. grafer: *i* : *n* : *u* : *m*.

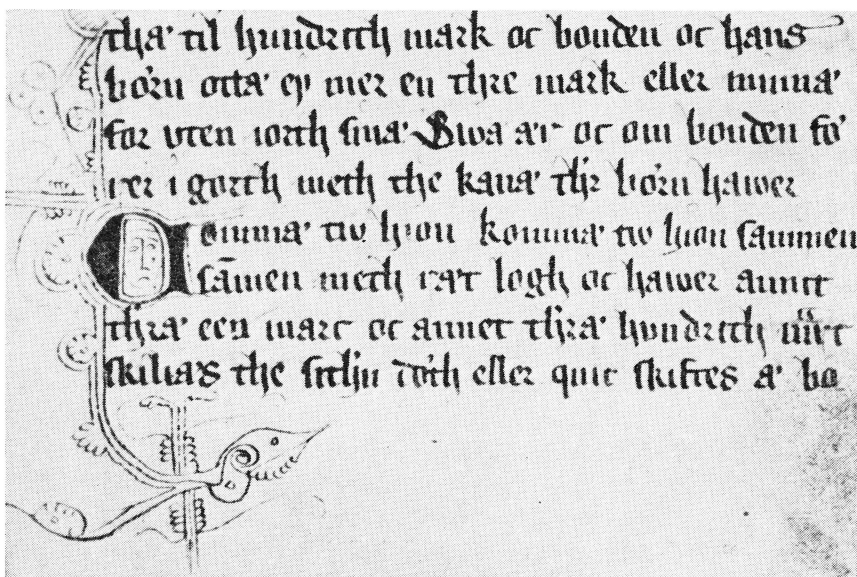
Stockholm B72, fol. 9 recto, linjerne 13–20. Foto Kgl. Bib.

Hvad skulle man stille op med sådan en defekt i systemet? Ved gennemgangen vil vi skelne mellem initial og ikke-initial stilling. Det vil oftest være de ikke-initiale grafer, det er muligt at ændre eller supplere.

Lad os først se på den ovennævnte række i ikke-initial position. Her spiller muligheden for at benytte nasalstreg en afgørende rolle. Nasalstreg over et autografem betegner, at der efter dette læses et „nasalt“ syngrafem, enten *n* eller *m*. Takket være skriverens mulighed for at benytte nasalstregen kan læseren skønne, at en sekvens af normalbaculi må afkodes som bestående af *u*'er og *i*'er snarere end som bestående af *n*'er og *m*'er.

Men hvorledes skulle læseren, ifald skriveren havde benyttet sig af nasalstregen, afgøre, om det nu var et *n* eller et *m*, der skulle betegnes med denne nasalstreg? Nu skrives ord og bogstaver sjældent i et semantisk tomrum, så i en lang række tilfælde har problemet været irrelevant. I andre har en omhyggelig skriver kunnet vælge en markør ud fra en fornemmelse af, hvilke grafkombinationer, der faktisk var mulige i positionen efter den nasalstregbærende graf:

1. Var en forekomst af *u* eller *i* umulig efter den nasalstregbærende graf, kunne skriveren præcisere nasalstregens betydning med efter denne at placere et *n* eller *m*. Han løb derved den risiko, at en senere læser, der afkoder dobbelt syngraf som markør for, at foregående autograf korresponderer med kort vokalfonem, skulle finde et bevis for, at vedkommende vokalfonem faktisk i hans sprog skulle være kort.⁹ Måske har skriveren udfra sit kendskab til latin tænkt over dette, måske ikke.

Ribe-håndskriftet af Jyske Lov, fol. 63 verso, linjerne 14–21. Foto Kgl. Bib.

2. Var en forekomst af *i* eller *u* mulig efter den nasalstregbærende graf, kunne han give afkodningsvejledningen *n* ved at tilføje et *d* eller et *t* (de korresponderede med det ikke nasalerede dentale fonem) f.eks. foran *r* (jf. pag. 385), eller han kunne give afkodningsvejledningen *m* ved at tilføje et *b* eller et *p* (de korresponderede med det ikke-nasale labiale fonem) f.eks. foran *n*.

Han løb derved, udover ovennævnte risiko, yderligere den risiko, at en senere læser skulle afkode *-nd-* som vidnesbyrd om mouillering af kontoiden /n/, – jf. at *-nn-* er set som vidnesbyrd om det samme – og *nt*, *mb* eller *mp* som vanskeligt forklarlige indskud i talesproget.

Disse tilføjelser eller fordoblinger kan efter det her anlagte synspunkt betragtes på linie med den streg, man i B74 benytter til at særmærke *n*

overfor andre sekvenser af normalbaculi. Den samme parallelitet er naturligvis fremhævet fra lydhistorisk hold.¹⁰

Man bør i denne forbindelse overveje, om de faktiske forekomster af fuldt udskrevne sekvenser *mm*, *nn*, *mb*, *nd* etc. (uden anvendelse af nasalstreg) kan tolkes som opstået ved misforstået korrekthed ved afskrift af forlæg, i hvilke nasalstreg har været anvendt suppleret med en vejledende tilføjelse, eller hvor man markerede en „nasal“ dobbelt ved linjeskift.

Kan man anerkende ovenstående synspunkter, skulle der være en vis grund til at underkaste dokumentationsmaterialet vedr. mouillering og kvantitetsforhold (for såvel „vokaler som konsonanter“) i forbindelse med *n* og *m* en fornyet prøvelse.

Takket være nasalstregen og indskud af grafer, der fra et fonologisk synspunkt kan være redundante, lader distinktionsproblemerne for *n* og *m* sig løse i ikke-initial stilling. For *u* gælder særlige forhold både initialt og ikke-initialt, som skal omtales nedenfor. Men ved initial placering af *n* og *m* måtte disse nødvendigvis markeres eksplicite, da nasalstregen altid substituerer et tegn efter det autografem, hvorover den er placeret. Skulle der placeres et *i* eller et *u* efter *n* eller *m*, har skriveren måttet overveje at lette læsningen. *i* kunne forsynes med en hårstreg (hvor man senere fik prik), fordobles, forlænges under linien, hvis det stod finalt, erstattes af *y* evt. overprikket, men man kunne forsigtigt også antyde en anden mulighed: *i* kunne erstattes af *e*, der korresponderede med næste fonem i rækken af urundede fortunevokaler. Korresponderende med denne række rådede man over tre autograftegn: *i*, *e*, og *æ*. Hvis der ikke havde været en tendens til at benytte *e* for *i*, havde man næppe fastholdt *æ* i den periode, hvor det var ved at forsvinde fra den latinske skrift, i hvert tilfælde ikke som korrespondens til „kort“ og „trygsvag“ vokal. Jf. om sidstnævnte også senere pag. 386¹¹

Den mulighed for en kædereaktion i den grafiske korrespondance vi finder i rækken *i* : *e* : *æ*, fandtes ikke ved *y* : *ø*. Men for så vidt som *y* i forbindelse med *n*, *m*, og *u* ofte erstattede et *i* jf. ovf., er det meget vel tænkeligt, at skrivere har foretrukket et *ø* som korrespondens til talesprogets *y*-fonem.¹² *u* kunne ændres til *w*, men da dette i mange hænder kunne forveksles med et *m*, kunne man overveje, om skrivere har benyttet muligheden for at erstatte *u* med *o*. Her som ved rækken *y* : *ø* var ingen kædereaktion mulig, da der manglede et *å*-tegn. Til gengæld finder vi de mærkelige redundansformer *oa* etc., svarende til moderne *å*, et *a* med et *o* over.¹³ Her er endnu en brik til det udviklede spil omkring lydåbning og forlængelse i åben stavelse. Hvis de lydhistoriske regler var af rimelig fasthed, således at ændringerne var kombinatorisk bestemte, var der ingen grund til at ændre betegnelserne for de sproglige størrelser med mindre man 1) ville afspejle

udtalen af dansk i forhold til en fast norm som latinens, eller 2) ville lette læserens arbejde. Det sidste bør nok tages i betragtning ved en fornyet gennemgang af dette komplicerede emne.

Grafen *u* benyttes ikke initialt, hvor den konsekvent erstattedes af *v* eller *w*. Man kunne dog nævne den mulighed, at *h* holdt sig så længe foran *u* i en række *hw*-ord, hvor *h* i de fleste dialekter forudsættes at have været stumt som i dag, fordi man herved præcist kunne skelne fra *n*, da forbindelsen *hn* i middelalderen var umulig i dansk.¹⁴ Mens *u* som autograf-tegn i ikke-initial-stilling kunne erstattes af *o* eller *w*, undergår *u* som syngraf-tegn en helt anden forandring. Her indføres et fonologisk redundant bogstav til markering af forskellen fra *n*. Dette bogstav er først enkeltskrevet, senere dobbeltskrevet *f*. Fordoblingen er igen et rent skriveteknisk fænomen jf. senere, svarende til fordobling i andre positioner, ganske som ved det høje *s*.

Diderichsen har i *Probleme der altdänischen Orthographie* givet en forklaring på brugen af *f* for *u* i final stilling ud fra regler i latinsk ortografi. Men han forklarer ikke, hvorfor *u* eller i ældre tid *w*, undertiden fastholdes i ikke-final stilling – i modsætning til vestnordisk – og han opfatter den senere praksis udenfor final stilling (*f*)*fu* som et kompromis. Efter de her fremførte synspunkter, må det først og fremmest ses som en grafisk betinget ændring, der vinder frem, efterhånden som stiliseringen af den gotiske skrift skrider frem. Det må derfor være forhastet blot på grundlag af skriftlige vidnesbyrd at tillægge sekvensen *ffu* en lydlig korrespondens forskellig fra den, man formoder svarede til *u* i samme position i lidt ældre skriftlige kilder. Med andre ord, *-ffu-* kan ikke alene bære en hypotese om en „læse-udtale“, hvor sandsynlig denne end måtte være af andre grunde.¹⁵

Knap så alvorlige, men væsentlige problemer frembød rækken:

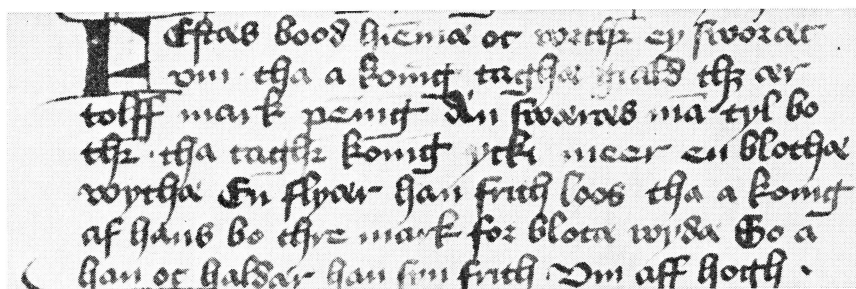
r : c : t : v : e.

Disse grafer består alle af en normalbaculus, et supplerende punkt eller streg, samt diverse hårstreger, der oftest er de egl. distinktive træk. Til flere grafer findes alternative skrivemåder, men dog ikke så vægtige, at man har kunnet komme udenom ortografiske ændringer eller tilføjelser ved *t* og *e*. I de latinske skrifter findes *c* undertiden tydeliggjort med tilføjelse af *h*. Dette findes også i danske skrifter, men man har altid kunnet anvende *k*, hvis der var problemer. Derimod bruges *h* for at særmærke *t*, således at *th* findes både som korrespondens til etymologisk klusil og spirant.¹⁶ En særlig rolle for denne række, hvor både *e* og *t* indgår, spiller grafen *z*, der efter latinsk forbillede kunne vikariere for dels *et*, dels *ts*. Den sidste er vigtig, fordi man foran et finalt *s* if. alm. stavelsesstruktur hyppigt venter et auto-

graftegn, således at det ville være fristende for læseren at tolke et *t* i denne position som et *e*. Den første, *z = et*, spiller en rolle sammen med forkortelserne for *er/is* og *es/is*.¹⁷ Dvs. at *e* foran finalt syngrafem ofte kunne erstattes af en forkortelse. Men finalt *e* har været uhensigtsmæssigt, hvor det kunne tolkes som *t* eller *r*. Her kunne man anvende *æ*, hvor den tale-sproglige korrespondens var (kort eller) tryksvag vokal. Denne fordeling findes i flere yngre mss.¹⁸

De høje bogstaver er få, men giver dog visse problemer. *ff* : *ff*.

Det høje *s = f*, der benyttes udenfor final stilling, adskiller sig fra *f* ved at mangle tværstregen, der netop forekommer i samme højde over skrive-linien, som den man finder i *t*. Formationen *ft* kan derfor let forveksles med *st*. For at undgå dette, har man dels udviklet digraffen *ft* (= *st*), dels indført en afvigende stavemåde *pt* for *ft*, der altså ikke nødvendigvis må antages at repræsentere en fonetisk ændring, jf. også *fs* → *ps*, hvor en forveksling med *ff* var nærliggende. Tilføjelse af et redundant bogstav til markering af forskellen mellem *f* og *f* findes i visse mss. Her indskydes et *c* efter *f*. En meget naturlig fremgangsmåde, da *c* foran fortunevokal havde samme lydige korrespondens som *s*.¹⁹

Ribe-håndskriftet af Jyske Lov, fol. 76 verso, linjerne 5–11. Foto Kgl. Bib.

//

Det generelle problem, som viste sig så klart ved sekvenser af normalbaculi, viser sig også ved de høje bogstaver. Det er umuligt for læseren at afgøre, om en given stav er en del af det ene eller det andet bogstav. Den høje stav, der udgør *l*'et, kunne læses sammen med en foregående normalbaculus som et stejlt *d*. Sammen med en flg. normalbaculus kunne *l* læses som et *b*. Allerede tidligt i den gotiske skrifts historie indføres imidlertid det runde *d*, et meget let skelneligt bogstav. Derved ophæves den første forvekslingsmulighed. Til gengæld kan man tænke sig, at et redundant *d* er anbragt efter *l* for at komme andre tolkninger i forkøbet.²⁰

Efter de sidste lidt tvivlsomme eksempler skal til slut nævnes et forhold, der tydeligt viser, at en analyse af skriften kan give en alternativ, men derfor ikke nødvendigvis rigtigere forklaring på ændringer i skriftsproget.

I den gotiske skrift udvikler det runde *s*, der normalt kun forekommer finalt, sig til en ottetalslignende graf, der også ofte kan minde om *b* ved at være åbent til højre.

Den væsentligste forskel i mange hænder vil være, at *b* er lidt højere end *s*. Dette kunne være en alternativ forklaring på, at svækkelsen af den labiale klusil $p \rightarrow b$ er ringere bevidnet i mss. end svækkelsen af de andre klusiler. Det er betegnende, at *b* for *p* først findes i intervokalisk stilling, hvor man aldrig ville kunne have det runde *s*. Udfra andre synspunkter kunne man vente nøjagtig det samme. Det er et spørgsmål om approach. Vil man beskrive talesproget eller skriftsproget.

Disse betragtninger kunne følges op med analyser af skriften i vore mange mss. Der er mange forskellige hænder, og det vil derfor være muligt at foreslå mange analyser, der fremstiller de kombinationer af features, der konstituerer bogstaverne som forskellige tegn i et system. Dette arbejde er ikke gjort. Man skal næppe vente, at det vil føre til alvorlige ændringer i de teorier, der i dag er fremherskende om lydsystemer og lydændringer i ældre dansk, men jeg vil tro, at en del af det dokumentationsmateriale, der benyttes i vore håndbøger, med fordel kunne udskiftes, og at en del vanskelige tilfælde kunne undvære en fonetisk forklaring.

NOTER

1. Udtrykket „*minim confusion*“ blev mig først bekendt gennem Gillian Fellows Jensens disputats: *Scandinavian personal names in Lincolnshire and Yorkshire*, Kbhv. 1968, pag. LXXIV og LXXVI. Udtrykket refererer til vanskeligheden ved at identificere enkeltbogstaverne i en sekvens af bogstaver bestående af normal-baculi, dvs. ensartede nedstreger med samme hældning, som de lave bogstaver *i, n, u, m*.

Det slog mig med hvilken selvfølgelighed en nordisk filolog uddannet udenfor Danmark, kunne fremføre synspunkter af den art, som også skal udkastes i nærværende skitse. Jf. hendes henvisninger, spec. F. Mossé: *Manuel De L'Anglais Du Moyen Âge*, 2-ed. Paris 1959, § 11. Jf. yderligere W. Stammler: *Deutsche Philologie im Aufriss*, 2. Aufl. 1966, I sp. 437, hvor B. Bischoff beskriver lignende fænomener i tysk. Jf. også Nord. Kult. 28A, pag. 21.

Jeg har siden, spec. i diskussioner med min tidligere kollega ved KU, Th. Damsgaard Olsen, forsøgt at forfølge det her anlagte synspunkt, uden at vi dog nåede at afklare problematikken i en sådan grad, eller indsamle materiale i et sådant omfang, at vi fandt det rimeligt at fremlægge et større fælles arbejde til kritik af de foreliggende sproghistoriske fremstillinger. Jf. dog vore artikler i *Studier i Dansk Dialektologi og Sproghistorie* tilegnede Poul Andersen. Kbhv. 1971. Th. Dams-

- gaard Olsen: „Rydårbogens skriver“ og hans forlæg. Niels Hastrup: Christiern Pedersens reform – en latinsk reform? Måtte nærværende skitse, der helt står for min egen regning, inspirere en og anden til at tage tråden op.
2. Jeg hopper her – med samlede ben – hen over en stor og vidstrakt diskussion inden for den historiske lingvistik. Det er ikke med nærværende skitse min hensigt at placere mig i denne, men blot pege på en fælles brist i mange fremstillinger af nyere dato, som ret kritikløst har godtaget det dokumentationsmateriale, som tidligere generationer af sproghistorikere har akkumuleret. I samme åndedrag som denne kritik fremsættes må det være rimeligt at nævne de betydelige muligheder for en mere empirisk fundering af det talte sprogs historie, der er peget på i morfofonemiske studier af moderne, levende talesprog. Se f.eks. Bengt Sigurd: *Generative grammar and historical linguistics*. Acta linguistica hafniensia. X, 1966.
Marianne Haslev: *Morfo-fonemikk, synkrone og diakrone aspekter*, Oslo 1972. Jf. også mine henvisninger i *Studier i dansk dialektologi og sproghistorie* tilegnede Poul Andersen, Kbhv. 1971, pag. 136–137.
Ulf Teleman: *Stavning og fonologi. Tre uppsatser om grammatik*, Lund, 1972.
Sture Allén: *Introduktion i grafonomi*, Stockholm, 1971.
 3. Anders Bjerrum: *Grammatik over Skånske Lov* efter B74, Kbhv. 1966.
Anders Bjerrum: *Grammatik over De sjællandske Love* efter AM 455 12°, Kbhv. 1967.
 4. J. Brøndum Nielsen: *Gammeldansk Grammatik* (i det flg. forkortet GG) §§ 10–11.
 5. Niels Hastrup: *Runa ættir: generationes notularum, Mediaeval Scandinavia* 1, pag. 82ff., med henvis., Odense 1968.
 6. Formlen for beregning af det minimalt nødvendige antal features er $2^x - 1$, idet eksponenttallet er antallet af features. Der må som angivet trækkes en fra, da jo mindst en feature må være repræsenteret. På basis af kombinationer af fem features vil kunne etableres et system på 31 enheder, $2^5 = 32 \div 1 = 31$, hvilket er tilstrækkeligt til at dække alfabetets minuskletter. Skal arabertallene og majusklerne med, må syv features anvendes.
 7. Paul Diderichsen: *Fragmenter af gammeldanske Haandskrifter*, Kbhv. 1931–37, pag. LIII.
Kristian Hald: *Knud den Helliges Gavebrev*, AphS. 21, pag. 105ff. Kbhv. 1952. Samt GG passim, f.eks. § 132.
 8. Aage Hansen: *Den lydige udvikling i Dansk*, Kbhv. 1962, pag. 341, 345, 347, 388–389.
P. Skautrup: *Det danske sprogs historie* II pag. 42–43 og 45. GG § 24, 191 (pag. 382), 412 anm. 1.
Diderichsen op. cit. pag. xLiv–xLvii, Lvi.
 9. Fordobling af *n*, GG § 411. Følgeslutning om foregående vokals kvantitet GG § 197. Fordobling af *m*, GG § 410. Følgeslutning om foregående vokals kvantitet GG § 197. NB at forlængelse if. § 412 kun ellers fremtræder i gammeldansk „i enkelte særlige tilfælde“. Jf. Diderichsen op. cit. pag. xLv.
En gennemgang af dokumentationsmaterialet i § 410 viste, at en betydelig del af de fordoblede *m*'er beroede på nasalstreg.
 10. *d*-indskud GG § 350. Mouillering GG §§ 38, 40 med anm. 1, 326, 341 med anm. 1 og 2. Jf. vedr. *-ndn-* P. Skautrup: *Det danske Sprogs Historie* II, pag. 45.
t-indskud GG § 352. *b*-indskud GG §§ 349, 351 med anm. 1. *p*-indskud GG § 351.

- Spec. vedr. B74 bør henvises til AphS II, pag. 155–57, hvor Brøndum Nielsen korrekt anfører en række eks. på gennemstreget *n*, der ikke kan forklares fonetisk. Jf. tilsvarende problemer i f.eks. italiensk og spansk. *Signor* og *señor*, svarende til latinens *senior*.
11. *i* → *e* GG §§ 157, 158, 159, 160.2; Diderichsen op. cit. pag. xLix.
e → *æ* GG §§ 161, 162. Diderichsen op. cit. pag. Lvii–Lviii.
 12. *y* → *ø* GG § 164 med anm. 1 jf. § 132. Diderichsen op. cit. pag. L og Li.
Aage Hansen: Den lydlige udvikling i Dansk, Kbhv. 1962, pag. 31–39.
 13. *u* → *o* (*å*) GG §§ 167–171, jf. § 187 og § 76. Diderichsen op. cit. pag. Liii. Jf. Th. Damsgaard Olsen: „Rydårbogens skriver“ og hans forlæg, pag. 273 i Studier i Dansk Dialektologi og Sproghistorie tilegnede Poul Andersen, Kbhv. 1971.
 14. *hv-* GG § 382.2. *hn-* GG §§ 2.1 og 5.8. Vedr. *hi-* se GG § 382.2. Vedr. initialt *i-* se GG § 36 anm. 2.
 15. *-u-* → *-(f)fu-* GG § 32 anm. 1. Diderichsen op. cit. pag. xxxiii.
Diderichsen: Probleme der altdänischen Orthographie, AphS XII, Kbhv. 1938, pag. 123 og 144.
Poul Andersen: Den bilabiale Spirant i Dansk. Festskrift til Peter Skautrup, 1956, pag. 311–17.
 16. *t* → *th* Diderichsen op. cit. pag. xxxvi–xxxvii og xxxix.
GG §§ 35 anm. 2, 283 (pag. 81), 289, 297.
 17. Nord. Kult. 28A, pag. 30–32, 66.
 18. *-æ* Diderichsen op. cit. pag. Lvii, GG § 216. Om *i* i „tryksvag“ stavelse foran konsonant se Aage Hansen op. cit. pag. 259–77.
 19. Nord. Kult. 28A, pag. 30. GG §§ 45 anm. 2, 296. Jf. også Selskab for nordisk Filologi, Aarsberetn. for 1963–64, pag. 6, Kbhv. 1965.
 20. *l* → *ll* Aage Hansen op. cit. pag. 341. *ll* → *ld* GG §§ 24.2, 38, anm. 1, 326. Jf. også gennemstreget *l* og *ll* GG § 38 anm. 1.
 21. *-s* Nord. Kult. 28A pag. 47 og 63.
p → *b* Diderichsen op. cit. xxxiv. GG § 285 (pag. 89).